

МІЖПАРТІЙНЕ ПОРОЗУМІННЯ В ПРОГРАМАХ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ЛЕГАЛЬНИХ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ ЗАХІДНОЇ УКРАЇНИ У 1920–1930-х рр.

© Демчишак Р., 2007

З’ясовано місце ідеї консолідації національних сил суспільства в програмних документах легальних українських політичних партій Західної України міжвоєнного періоду. Проаналізовано специфіку бачення міжпартійного порозуміння кожною із розглядуваних партій. Досліджено окремі політичні акції українських політичних партій в рамках спроб реалізації консолідаційної ідеї.

The article ascertains the place of the idea of consolidation of the national forces of the society in program documents of the Ukrainian political parties of Western Ukraine during the period between the wars. A specific view on the interparty mutual understanding of each of the parties was analysed. Separate public actions of the Ukrainian Political parties aimed at the realization of the idea of consolidation were investigated.

Актуальність проблеми. Розбудова України як незалежної, демократичної, правової держави із широкою партійною палітрою поглиблює зацікавленість науковців, політиків, широких кіл громадськості історією тих політичних партій, що діяли в минулому. Зокрема, перед дослідниками нашого часу постає завдання об’єктивного та неупередженого висвітлення діяльності партій, що становили ідеологічно різношерстний партійно-політичний спектр Західної України міжвоєнного періоду ХХ ст. У контексті сучасних процесів партійно-політичного життя в Україні особливо актуальною постає проблема міжпартійного об’єднання на ґрунті національної ідеї, що і зумовлює необхідність всебічного дослідження діяльності українських політичних партій Західної України 1920–1930-х рр. з метою врахування їхнього багатого досвіду.

Ступінь дослідженості проблеми. Проблема політичної консолідації українського національного руху в Західній Україні, зокрема конкретні політичні акції щодо реалізації ідеї міжпартійного порозуміння, досліджувалися М. Швагуляком [17]. Такі дослідники, як М. Когутяк [5], І. Чайківський [10], О. Зайцев [2, 3], І. Соляр [13] у своїх працях торкалися окремих аспектів цього питання. Однак дослідження вищезгаданої проблеми не є повними та комплексними, що зумовлює необхідність їх продовження.

Мета і завдання дослідження – дослідження місця ідеї консолідації національних сил суспільства у програмах та діяльності легальних українських політичних партій Західної України у 1920–1930-х рр., з’ясування бачення ними платформи співпраці та механізму міжпартійного об’єднання.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом усього міжвоєнного періоду серед західноукраїнського політикуму “ідея консолідації національних політичних течій була однією з констант у розвитку українського руху” [17, с. 77]. Справді не було жодної політичної сили, яка б

не усвідомлювала, що координація зусиль українських партій сприятиме зростанню успішності протидії асиміляційному наступу польських властей.

На початку 1920-х рр. формами співпраці національних сил стали Міжпартійна рада (складалась із представників Української народно-трудової партії, Української радикальної партії, Української християнсько-суспільної партії) і три міжпартійні з'їзди 1921–1922 рр. Масовий бойкот українцями краю перепису населення 1921 р., виборів 1922 р. до польського сейму і сенату в Східній Галичині і перемога на них Блоку національних меншин (основу якого становили українці) на Волині, Холмщині, Поліссі та Підляшші, бойкот набору в польську армію, інші політичні акції засвідчили високий рівень порозуміння самостійницьких сил.

Після приєднання Східної Галичини до Польщі 14 березня 1923 р. перед західноукраїнським суспільством з особливою гостротою постала проблема ідейно-політичної та територіальної консолідації. Однак міжпартійне порозуміння початку 1920-х рр. зникло через крах сподівань на допомогу держав Антанти у вирішенні східногалицького питання, конфронтацію екзильного уряду ЗУНР у Відні на чолі з Є. Петрушевичем з краєвою міжпартійною радою. У результаті – Міжпартійна рада розпалась, а 21 березня 1923 р. припинила існування Українська національна рада. Посилились міжпартійні суперечки у національному таборі.

Починаючи з травня 1924 р., склались сприятливі внутрішньополітичні умови для згуртування національно-державницького табору. У цей період консолідаційні процеси проходили в рамках окремих ідейно-політичних течій. Прикладом такого об'єднання стало утворення УНДО 11 липня 1925 р. Платформа об'єднаної партії, створеної з метою усунення розбіжностей у національному таборі, передбачала боротьбу за здобуття соборної незалежної Української держави на усіх українських землях, подальшу розбудову національного фронту в Західній Україні, визнання радянської України етапом до соборності та державності.

Паралельно, в результаті переговорів УРП, УПСР і Сельсоюзу, 14 лютого 1926 р. утворено Українську партію соціалістів-радикалів (УПСР). Порівнюючи з післяберезневим 1923 р. станом національного табору, консолідаційні процеси піднялись на вищий рівень. Згуртування партій у рамках ідейно-політичних напрямів стало позитивним фактором суспільного життя. Однак перевага вузькопартійних інтересів над загальнонаціональними, особисті амбіції лідерів партій не дали можливості використати шанс ширшого міжпартійного об'єднання.

Консолідаційні ідеї якнайскравіше виявили свою значущість під час виборчих кампаній 1928 і 1930-х років. Якщо у першій – не вдалося українцям виставити єдиний виборчий список національно-державницьких партій, то у другій – УНДО, УСРП, УСДП зуміли об'єднатись, але лише на час виборчої кампанії.

Пацифікація 1930 р. знову розвела політичні партії Західної України. Досить близькою до втілення у життя консолідаційна ідея була лише у 1934–1935 рр. у руслі кампанії за скликання Всеукраїнського національного конгресу (ВНК). Це досить представницьке зібрання покликане було задекларувати єдність усіх українських національних сил: політичних партій Західної України та еміграції.

Ідею його скликання запропонували українські емігрантські кола, а ініціативу практичної її реалізації виявило УНДО. Внаслідок попередніх домовленостей узяти участь у роботі ВНК погодились чотири західноукраїнські політичні партії – УНДО, УСРП, УСДП, УНО та чотири закордонні осередки наддніпрянських політичних партій – Українська соціал-демократична робітничка партія (УСДРП), Українська партія соціалістів-революціонерів (УПСР), Українська радикально-демократична партія (УРДП) і угруповання гетьманців [14, арк. 13].

Платформою ВНК стали три принципи: соборність, державність, демократія. Згодом гетьманці, будучи противниками республікансько-демократичного устрою, відмовилися від участі у ньому. На нараді 24–28 грудня 1935 р. затверджено політичну платформу ВНК, який мав проголосити волю українського народу до відновлення власної державності, висловити своє

ставлення до становища українців на усіх етнографічних землях, створити постійний координаційний орган.

Але 29–30 грудня 1934 р. західноукраїнські УСРП і УСДП та закордонні УСДРП і УПСР створили український соціалістичний блок як етап об'єднання українського соціалістичного руху. Це був перший сигнал до розколу політичних партій – ініціаторів скликання конгресу. Другим, остаточним ударом по його скликанню стало укладення УНДО "нормалізаційної угоди". Хоча реалізувати задум щодо скликання конгресу не вдалось, все ж політичними партіями було розвинуто досвід політичного діалогу та співробітництва, значно популярнішою серед західноукраїнської громадськості ставала ідея міжпартійного порозуміння.

Ця проблема стала на порядок денний у проводах провідних політичних партій. В. Левинський в органі УСРП "Громадському голосі" підкреслював: "В останніх часах українська преса широко заговорила про потребу в нас консолідації" [6].

Необхідність консолідації аргументувалася змінами у міжнародному становищі та внутрішньо політичному житті, які могли дати вагомі наслідки у розв'язанні українського питання. Слідкуючи за міжнародною ситуацією в світі та Європі зокрема, українські партійні лідери вбачали у ній цікаву тенденцію – початок перерозподілу сил між провідними державами, що давало надію на крах існуючої системи міжнародних відносин, встановленої в післяверсальський період. У зв'язку з цим очікувалися зміни у Центрально-Східній Європі, складовою якої був існуючий статус українських земель. Вступ Італії до антикомінтернівського пакту 1937 р. керівниками українських партій розцінювався як важливий етап на шляху створення блоку держав, який міг стати головною антирадянською силою, а також заактуалізувати українську проблему [1]. Щоб не повторилася ситуація періоду Першої світової війни, вони прагнули готуватись до певних змін заздалегідь, шукати певні шляхи порозуміння політичних партій.

До порозуміння штовхало становище українців в Наддніпрянщині. Отримуючи повідомлення міжнародних засобів інформації про наслідки голодомору, нову хвилю репресій проти діячів партійного і державного апарату, органи політичних партій розцінювали ці події як новий наступ московського націоналізму, направлений на винищення українства як такого [8].

Та все ж головним чинником, що робив ідею консолідації надактуальною, був стан польсько-українських взаємин і загалом становище на українських землях в складі II Речі Посполитої. Політика нормалізації, здійснювана з весни 1935 р. на основі угоди між урядом Польщі і проводом УНДО, не отримала схвалення усіх інших політичних сил Західної України. Самі її ініціатори, після укладення угоди, з українського боку не бачили реалізації жодної з вимог, висунутих при укладенні угоди. Голова УНДО В. Мудрий вже у 1937 р. заявив, що "нормалізація" дала українцям "багато розчарувань, а мало позитивного" [12, 11 липня]. Справді, статусу автономії українським землям не збирався ніхто давати, становище українців у галузі шкільництва, вищої освіти, працевлаштування на державну службу, розвитку і вивчення української мови погіршувалось. Національна політика польського уряду не змінилась.

Польські політичні партії та організації також переважно поставилися неприхильно до курсу нормалізації. Кожна з них зі своїх позицій критикувала цю політику уряду. Лише частина консерваторів стала на бік українців і вважала, що польський уряд недостатньо виконує зобов'язання 1935 р. [18]. Націоналістичні організації, які діяли в Західній Україні, звинувачували владні органи у надмірних поступках українцям і наданні їм привілеїв коштом польського населення у краї [18]. Влаштувалися маніфестації та мітинги за участю прихильників національної демократії (ендеції), проурядового об'єднання "Табір національної єдності" (OZN), де лунали заклики до створення єдиного антиукраїнського фронту польських політичних сил. З метою реалізації цих вимог створено 23 листопада 1935 р. Секретаріат порозуміння польських суспільних організацій (далі СППОС), який став координаційним центром діяльності 77 польських організацій, що діяли на території Західної України [16, арк. 22].

Рада СППОС виступила на початку листопада 1937 р. зі спеціальною заявою у справі польсько-українських взаємин, у якій закликала польський народ підтримати боротьбу "кресових" організацій в Галичині за здобуття переваги експансії місцевого польського громадянства над "непольськими націоналізмами", щоб забезпечити тривку приналежність тих земель до Польщі [19, 7 listop.].

Українські політики, громадськість краю вважали декларацію СППОС логічним завершенням "ендецької програми про польську національну однорідність польської держави" [9]. Вони звертали увагу на те, що погляди на національну політику в Західній Україні польських націоналістичних організацій ставали основою урядової політики II Речі Посполитої.

Українська суспільність, політичні партії краю розуміли потребу "узгіднення національно-культурної і господарсько-економічної творчості, визволення найглибших вартостей української нації для всебічної творчості, солідарність у починах усіх верств і відламів української нації, де вони не находились б, де вони не жили б" [9]. Реалізація цієї ідеї залежала від взаємин насамперед самих українських партій і організацій.

Але політичне життя Західної України у другій половині 1930-х років не було позбавлене гострих дискусій, суперечок та й, зрештою, протистояння політичних партій і організацій. В. Левинський у "Громадському голосі" називав цей стан "домашньою війною серед українського громадянства" [6].

Можна визначити кілька ліній напруги в українському політичному середовищі. Першою можна назвати затяжне протистояння (з середини 1920-х рр.) між УНДО і УСРП, яке не давало можливості насамперед консолідувати українське суспільство. Його наслідком було й те, що не вдалося реалізувати скликання Всеукраїнського національного конгресу.

Друга лінія напруження пролягала між легальним сектором українського громадянства і націоналістичним підпіллям, представленим Організацією українських націоналістів (ОУН). Політичні партії критикували останню за революційну тактику, методи терору, вважали їх не відповідними і такими, що несли небезпеку для існування легального українського політичного життя. Лідери ОУН, своєю чергою, не могли спокійно дивитись на протистояння політичних партій, яке роз'єднувало суспільство краю, звинувачували їх в опортунізмі і, навіть, зрадництві.

Зрозуміло, що в такій ситуації не могло бути й мови про можливість злиття різних ідеологічних течій національного руху. Необхідно було рахуватись з достатньо високим рівнем політичної диференціації, якого не було на інших українських землях – в УСРР, Румунії і Чехословаччині.

Кожна політична партія, виходячи із своїх програмних засад і статуту, мала своє бачення консолідаційних процесів.

Фронт національної єдності (ФНЄ), або, як називали себе його члени – представники "творчого націоналізму", – уявляли консолідацію як "порозуміння упорядкованих унутрі й явних... груп, здібних ще до політичної боротьби" [7].

Українська соціалістично-радикальна партія (УСРП) взагалі вважала доцільним на першому етапі обмежитися укладенням перемир'я між провідними політичними партіями. Наприкінці грудня 1937 р. з'їзд УСРП прийняв постанову, у якій висловився за "консолідацію здорових сил народу для оборони його прав".

Ідею міжпартійної єдності пропагувала і партія Українська Народна Обнова (УНО). Її підтримувала і Греко-Католицька Церква і передусім митрополит А. Шептицький. За порозуміння політичних сил виступала опозиційна група в УНДО, яка "виділялася своєю ініціативністю", редактор "Мети" В. Кузьмович.

Єдиним об'єднувальним фактором для усіх названих політичних сил було бажання зупинити політику "нормалізації" і створити умови для самостійної української політики. Лідери УНДО теж

підтримували ідею консолідації національно-політичних сил. Головний редактор "Свободи" – офіційного органу УНДО – З. Пеленський пропонував такий варіант консолідації, "...коли в цій невгаваючій боротьбі українців між собою перемаже в кінці одна група, одна партія, один напрям" [12, 5 вересня]. Зрозуміло, що цією групою чи напрямком, на його думку, мала стати УНДО. Він відкидав, з одного боку, можливість домовитись і порозумітись між лідерами і центральними органами партій, а з другого, – висловився за продовження дотеперішнього політичного курсу УНДО щодо Польської держави, тобто продовження нормалізації [12, 19 вересня].

Позиція лідерів УНДО відверто контрастувала з позицією інших політичних партій Західної України, а з другого боку, – вона була близька до політики Волинського Українського Об'єднання (ВУО).

Політика нормалізації викликала гостре заперечення з боку УСДП. Центральний комітет цієї партії на засіданні 28 червня 1935 р. закликав українські працюючі маси міст і сіл до бойкоту виборів. На нараді ширшої управи УСДП 10 листопада 1935 р. було прийнято резолюцію, в якій партія прямо засудила "політику, яку проводять гурт ундівсько-клерикальних послів". Підкреслювалося, що вони не виражали інтересів "цілого українського народу, а тільки цих двох буржуазно-клерикальних партій: УНДО й УНО єп. Хомишина".

УСДП послідовно виступала проти політики польського уряду в національному і соціальному питанні. Ширша управа УСДП на засіданні 10 листопада 1935 р. ствердила, що українські трудові маси опинилися "серед страшної нужди земельного безробіття, ... під обухом денационалізаторської політики...".

Консолідаційний напрям УСДП виразно відрізнявся від УНДО, ФНС, УНО, ОУН. Спочатку УСДП намагалась знайти порозуміння з УСРП, але ідея Українського соціалістичного блоку, яку висловив з'їзд у грудні 1934 р., не мала якогось організаційного оформлення. Спільні виступи УСРП і УСДП рідко спостерігалися на місцях. Можливою платформою взаємодії українських соціалістів-радикалів і соціал-демократів була боротьба проти фашизму, комунізму і політики УНДО, про що ствердила крайова конференція УСРП у червні 1936 р.

Поряд з цим УСДП в другій половині 1930-х рр. зблизилася з Польською партією соціалістичною (ППС). Польські соціалісти виступали за демократизацію та соціалістичну перебудову суспільства, встановлення робітничо-селянського уряду в Польщі і територіальної автономії для національних меншин. Виразом посилення стосунків з ППС стала вимога УСДП "національно-територіальної автономії на етнографічних українських землях у Польщі" [11, червень]. Автономістичні вимоги, як правило, піднімалися на спільних святкуваннях ППС і УСДП 1 травня. Характерно, що УСДП, як і УНДО та КПЗУ, домагалися автономії Західної України, в той самий час поборюючи одна одну. Це свідчило про складність пошуку консолідації політичних партій Західної України.

Ще одним фактором, який підсилював потребу консолідації, став візит до Львова у жовтні 1937 р. члена закордонної частини Підготовчого Конгресового Комітету з осідком у Празі С. Русової. Під час довірчої бесіди з представниками політичних партій краю О. Назаруком (УНО), Д. Левицьким (опозиційна група УНДО), М. Стахівим і П. Костюком (УСРП) обговорювалась можливість активізації руху за скликання Всеукраїнського Національного Конгресу, а також – проаналізовано становище українців у польській державі та за кордоном. У ході розмови виявилася близькість точок зору, зокрема, в оцінці польсько-української "нормалізації" як провалу політичного курсу УНДО.

Лідери УСРП, ФНС, УНО розуміли, що без УНДО – найбільшої політичної сили краю, – консолідаційний процес був не реальний. Вони намагалися приєднати до засудження "нормалізаційної політики" опозиційну групу УНДО. Остання, своєю чергою, заявила, що первісний задум порозуміння з державою і його основні принципи були правильні, але група В. Мудрого у процесі

їх реалізації відступила від них. В. Кузьмович з цього приводу писав: "Не сам курс нормалізації пошкодив, а висунення Мудрого, який страшно змінився in minus. Констеляція була не зла" [15, арк. 17].

У другій половині 1937 р. лідери названих партій погодилися з пропозицією В. Кузьмовича "відкласти цю справу до з'їзду УНДО, що мав відбутися наприкінці грудня 1937 р., а потім був перенесений на початок січня 1938 р. Опозиція сподівалася, що на з'їзді вдасться прихилити на свій бік більшість делегатів і домогтися усунення від керма партії групи В. Мудрого [15, арк. 28].

Висновки. Отже, ідея консолідації національних сил стала провідною в програмах та діяльності легальних українських партій в другій половині 1930-х рр. Вона розглядалася як важлива передумова вирішення українського питання, адже основним фактором, що робив порозуміння надактуальним, був стан польсько-українських взаємин і загалом становище на українських землях міжвоєнної Польщі. Найвпливовіша УНДО, підтримуючи ідею консолідації, намагалась об'єднати усі політичні сили краю навколо своєї програми, не вірячи в інші програми та форми порозуміння. УСРП тяжіла до об'єднання лівоцентристських партій і вважала за необхідне на початковому етапі підписання угоди "перемир'я" між провідними політичними партіями Західної України. Подібну позицію займала УСДП – потенційний союзник соціалістів-радикалів, яка вбачала платформу співпраці політичних сил краю у боротьбі проти фашизму, комунізму і політики УНДО. Маловпливові партії краю також намагались сприяти консолідації, але в рамках своїх ідеологічних цінностей.

З другого боку, консолідаційна тактика українських партій мала продемонструвати перед європейським співтовариством підтвердження прагнення українців до незалежності і соборності України, небажання владних органів Польщі піти на істотні поступки українцям краю.

1. Галицький протикомуністичний фронт і Україна // Діло. – 1937. – 13 листопада. 2. Зайцев О.Ю. Націоналізм і національна демократія: витоки конфлікту (1920–1930-ті рр.) // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 70–76. 3. Зайцев О.Ю. Представники українських політичних партій Західної України в парламенті Польщі (1922–1939 рр.) // Укр. іст. журн. – 1993. – № 1. – С. 72–84. 4. Кравець М.М. Боротьба КПЗУ за створення єдиного робітничого і антифашистського Народного Фронту в другій половині 1935–1936 рр. // Заграва волі. З історії Комуністичної партії Західної України. – Львів: Каменярь, 1970. – С. 183–195. 5. Кугутяк М. Історія української націонал-демократії (1918–1929). – Т. 1. – Івано-Франківськ: Плай, 2002. – 536 с. 6. Левинський В. Війна чи мир в українському громадянстві? // Громадський голос. – 1937. – 23 жовтня. 7. Наказ хвілі // Українські вісті. – 1937. – 15 листоп. 8. Новий наступ московського націоналізму // Мета. – 1938. – 26 червня. 9. Одинока відповідь // Мета. – 1937. – 14 листоп. 10. Райківський І.Я. Українська соціал-демократична партія (1928–1939). – Івано-Франківськ – 1995. – 66 с. 11. Робітничий голос. – Львів. – 1938. 12. Свобода. – Львів. – 1937. 13. Соляр І. Українське національно-демократичне об'єднання: перший період діяльності (1925–1928). – Львів: Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича, 1995. – 72 с. 14. Ф. 359 (Назарук Осип Тадейович, 1883–1940 рр. – адвокат, письменник, громадський і політичний діяч), оп. 1, спр. 26. 15. Ф. 359, оп. 1, спр. 39. 16. Ф. 392 (Українська парламентська репрезентація в польському сеймі), оп. 1, спр. 103. 17. Швагуляк М. Партійні поділи і загальнонаціональні інтереси. Проблема політичної консолідації українського національного руху Галичини (1919–1939) // Сучасність. – 1994. – № 2. – С. 77–82. 18. Dunin-Borkowski P. Blieski i cienie normalizacji // Biuletyn Polsko-Ukrainski. – 1937. – N 5. – S. 52–53. 19. Kurier Lwowski. – 1937.